

alföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

JÁSZ ATTILA
KEMÉNY ISTVÁN
SZLUKOVÉNYI KATALIN
TANDORI DEZSŐ
VERSEI

GRENDÉL LAJOS
HORVÁTH PÉTER
JENEI LÁSZLÓ
PRÓZÁJA

FILMMŰVÉSZETI
TANULMÁNYOK
WERNER HERZOG
PIER PAOLO PASOLINI
TARR BÉLA
MUNKÁSSÁGÁRÓL
HEVESY IVÁN
ESZTÉTIKÁJÁRÓL

KRITIKÁK
BÁLINT PÉTER
CSOBÁNKA ZSUZSA
JÓKAI ANNA
KÖTETEIRŐL

HATVANHARMADIK ÉVFOLYAM

2012/11

alföld

HATVANHARMADIK ÉVFOLYAM — 2012. NOVEMBER

- 3 KEMÉNY ISTVÁN versei: Jó álom állatokkal; Csalódott sírfelirat
- 4 JÁSZ ATTILA versei: tarkovszkivágások iii.
- 7 GRENDEL LAJOS: Az utolsó reggelen (regényrészlet)
- 17 SZLUKOVÉNYI KATALIN versei: A Kertész-korpusz; Antidepresszáns
- 18 HARTAY CSABA versei: Hódara; Napszakdrapéria
- 20 JENEI LÁSZLÓ: Egy pillanatnyi ember (elbeszélés)
- 30 NAGYPÁL ISTVÁN versei: A szörnyek barlangja; Nagymonológ
- 33 HORVÁTH PÉTER: Galamb (elbeszélés)
- 46 TANDORI DEZSŐ versei: Tematizálatlanság-változatok

művészet

- 50 FÜZI IZABELLA: Dráma, regény, film (Médiumspecifikusság és/vagy remedializáció Hevesy Iván filmesztétikájában)
- 64 SZILVÁSSY ORSOLYA: Amikor Pasolini Herczeg Gyulát olvasott (Történeti adalékok a szabad függő beszéd prózapoétikai jelentőségéhez)
- 77 PÉTER SZABINA: A karnevál akarása (Werner Herzog: A törpék is kicsin kezdték)
- 95 PÓLIK JÓZSEF: A végpont ígérete (Tarr Béla: A torinói ló)

szemle

- 108 IMRE LÁSZLÓ: A szöveg mint útnak indított kislány (Jókai Anna: Éhes élet)
- 113 CSORDÁS LÁSZLÓ: Az intimitás hangjai (Bálint Péter: Hangok csupán)
- 116 BALAJTHY ÁGNES: A nyelvre ráharapva (Csobánka Zsuzsa: Belém az ujját)
- 120 HERCZEG ÁKOS: Egy teremtés stációi (Mezei Gábor: függelék.)
- 125 BÓDI KATALIN: Képfeladottság és kultúrpeszimizmus (Varga Emőke: Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban)

képek

TARDI SÁNDOR grafikái

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

GÉCZI JÁNOS, PAPP TIBOR, TAKÁCS ZSUZSA versei

LANCZKOR GÁBOR, PAPP ANDRÁS, SZÉCSI NOÉMI prózája

MAGYAR MIKLÓS, TŐZSÉR ÁRPÁD a 100 éve született Ottlik Gézaról
és Örkény Istvánról

Tanulmányok Keszthelyi Rezső, Kovács András Ferenc, Petri György
és Schein Gábor költészetéről

*Megjelenik Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.*

<http://www.alfoldfolyoirat.hu>
alfold@mail.debrecen.com

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

ACZÉL GÉZA főszerkesztő
FODOR PÉTER
SZIRÁK PÉTER szerkesztők
ANGYALOSI GERGELY főmunkatárs
LAPIS JÓZSEF munkatárs

Az intimitás hangjai

BÁLINT PÉTER: HANGOK CSUPÁN

Bálint Péter új könyvének legfőbb tétje kétségtelenül az, hogy képes-e valami váratlannal hozzájárulni az intimitásról való gondolkodásunkhoz, megerősíteni vagy épp felülbírálni elvárásainkat, hiteles nyelvet találni egy szinte kibogozhatatlan emberi viszonyokból álló, finom kapcsolatrendszerhez. Az intimitást – mint központi kategóriát – itt természetesen a legszélesebb értelemben használjuk. A főszereplő elbeszélőnek az emberhez (elsősorban a szeretőhöz, az anyához, a feleséghez, a saját lányához, a nagypárhoz) és egyes elvont fogalmakhoz (ilyen a hang, a szerelem, a vágy, a vonzódás, a hűség és a személyes történelem) való viszonyát értjük alatta.

A szöveg szervezőelvének eleinte az ötletszerűséget, a széles asszociációs bázist véljük. Ezt erősíti meg bennünk a kötet mottójául választott Rousseau-idézet is: „Elbeszélésem már csak taláломra tud előrejutni, ahogyan a gondolatok elmémbe tódulnak”. Látszólag minden esetlegesen kerül tehát lejegyzésre: az elbeszélő különös hangokat hall, amiket rögzíteni akar, nem dátumokhoz kapcsolódó naplóként, hanem sokkal szabadabb, a filozófiai és esztétikai elmélkedéseket magába olvasztó esszéyszerű jegyzetekként. Gyanút akkor fogunk igazán, amikor a történet feltűnően kiszámíthatóvá, már-már sablonszerűvé válik. Az elbeszélő töpreng, folyamatosan analizál, mozgásba hozza esztéta-műveltségét, de mindig rá kell döbennie ennek részlegességére: olyan kérdésekkel néz szembe ötven éven felül, amire biztosan nem számított, amit emiatt aligha tud megmagyarázni a tudós hidegvérével, nem tehet mást: érezni próbál és elemezni. A tépelődés és önvizsgálat alapján az eseményekhez kidolgozott kommentárok pedig alig engednek szabad utat az értelmező számára: nem marad titokban fontos történetképző elem, valamennyi problémára ellentmondást nem tűrő magyarázatot kapunk, ez pedig egyértelműen gyengíti a művészi hatást.

A *Hangok csupán* főszereplője és elbeszélője az ötvenes éveit taposó Marcell, a magát, szerepét és művészi nézeteit magasra értékelő, de gondolatai, műelemzései alapján inkább középszerűnek ható, vidéki esztéta-professzor. Állandó ihletője: Musil naplója. Ezt forgatva jut el olyan gondolatokhoz, melyek meghatározzák létérzékelését. A kávéházban ücsörögve Marcell felfigyel egy mondatra, amely töprengésre készíteti, s amely a könyv kontextusában olvasva válik igazán fontosá: *„valójában az ember nem ilyen vagy olyan, hanem, ha más emberekkel érintkezésbe kerül, a másik ember egy nagyon határozott (vagy nagyon is határozatlan) hangot pendít meg benne – és akkor az ember olyan”* (11. kiemelés az eredetiben). Ez a szemlélet, mely szerint csak másokkal való viszonyunkban ismerhetjük fel önmagunkat, alkothatjuk meg identitásunkat, végigvonul a könyvön.

Mik ezek a hangok tehát? Erről elmélkedik az elbeszélő az első fejezet Jegyzetfüzet-részében. Visszatérő kérdés: a megszólaló hangok, amelyeket belső életbe hallgatózva hall meg – és ír le – vajon saját hangok-e, egy-egy lezajlott, illetve elképzelt kommunikációs helyzetben artikulálódva a mindenkori kedélyállapot és

felfogóképesség módosulása szerint? Vagy a mások hangjának mérlegelt, éppen ezért előítéletekkel és elfogultságokkal terhes megjelenítése? Az így megszülető „el-beszélés” vajon nem létezett-e már ezelőtt is, valamikor a múltban, egészen másként, és csak az emlékezet hiányossága, megbízhatatlansága által szólal meg most így? Vagy minden hang elképzelt, nem kötődik valódi arcokhoz, eseményekhez, és amit az elbeszélő eddig valószerűnek gondolt, arról is folyamatosan lehull a lepel, hiszen végső soron mindig rá kell döbbsennie: túl sokat kölcsönzött magából ahhoz, hogy ezek a hangok valóban a másság megértésében, valamiféle eszményített pontos leírásában kapjanak saját identitást. Mindenesetre e kérdések vezetnek arra a felismerésre Marcellt, hogy „[a] hangok: az enyéme és másokéi, az enyémmé lett másokéi, belém hullnak vissza, hogy jobban megismerhessem önmagam, mert a mások hangjában felfogott én közvetít és megvilágít, szembesít és felszólít, ellenben nem tükröz, és nem fed el” (37.). A hangok által megszólított elbeszélő én így formát keres ahhoz, hogy kifejezze önmagát, s a vallomás műfaji keretei között találja meg azt: vall többek közt feleségéhez való hűtlenségéről, a szenvedélyes Anna-szerелеmről, kritikusi nehézségeiről, előrehaladott koráról és betegségeiről, valamint szembenéz hiú és taszító természetével. De hiába a vallomásos hangvétel, ha valami miatt mégsem tudunk olvasóként közel kerülni Marcellhez, ha problémái nem emelkednek felül a privát szférán, ha megnyilatkozásai egy részével nehéz párbeszédbe kerülni. A *Hangok csupán* ilyenét problémáját elsősorban a nyelvi megformázottságában látom.

A szöveg kétségtelenül erősen retorizált, ami önmagában is nehézé teszi az olvasói közelség megteremtését: valamiféle reflektálatlan teatralitás vonul végig a könyvön, ami olykor kioltja a szöveg örömet. Manírosnak hat az állandó emelkedettség, a szándékos tartózkodás a hétköznapi, akár vulgárisabb megnevezésektől. A szépelgő, eufemisztikus frázisok pedig nem képesek hitelesíteni az események bonyolult láncolatát. Az idegen nő, aki felkelti az elbeszélő figyelmét: „ölelni vágyott”; a nemi aktus valahányszor: „ölekezés”, „magába fogadás”, esetleg „pásztoróra”; az aktus utáni izzadságcseppek és egyéb nedvek pedig: „a szerelem penetráns illatú nedvei”. Egy részlet a hangulat érzékeltetéséért: „Anna szemében már felszáradt a könny, s az ablakból látható esthajnal közeledtétől megrémülve, [...] bátorítón jelezte, hogy bújjak újból hozzá, mert ágaskodó vesszőmön látta ebbéli hajlandóságomat és bátortalanágomat” (60.). Van valamiféle szemérem ezek mögött a kifejezések mögött: de mégis miért? A szemérmességet legtöbbször indokolatlannak érezzük, főleg, ha egy vallomásteveővel állunk szemben, aki feltehetően legtökéletesebb vágyait, ösztöneit szándékozik megosztani velünk. Az elbeszélő mód némelykor mesterkéltnek hat: „franciakockás szoknyája alatt szétártva ruganyos combját halk szisszenést hallatva magába fogadott, s amíg emlőjét a számba tartva hasogattam a vékonyát, hogy magot támasszak benne, végig a fejemet simogatta, ahogy falusi gyermekek szokták a pelyhes kiscsibéjét” (211.). Marcell mint ha jegyzetei vége felé maga is felismerné az öröm elbeszélhetőségének nehézségét, és erősen transzcendálva ugyan, de számol azzal, hogy az elmesélt történet könnyen papírizúvé válhat: „az elbeszélt örömből hiányzik a pillanat feszültsége, a személyesség varázsa, a lét jelenvalósága, amiatt válik papírorömmé” (441.).

A felbukkanó idézetek, rájátszások, intertextusok esztétikai hatásfunkcióját szintén nem könnyű meghatározni. A gondolatfutamokba szőtt nevek (például Musil, Sartre, Platón, Pessoa, La Rochefoucauld, Rousseau), valamint a jelzett és külön nem jelzett citátumok tömege a műveltség, olvasottság nem mindig funkcióba helyezett megmutatásának tűnik. Az még elképzelhető – bár kétséges, jó megoldásnak tekinthető-e –, hogy a nő által felkeltett vágyában fához, galagonyához hasonlítja önmagát, s az izzásról Weöres Sándor klasszikusa jut eszébe Marcellnek: „...általad létezem és izzom. Őszi éjjel izzik a galagonya...” (51.). Máskor viszont – mivel hiányzik a szövegből a humor – nem épülnek be a mondatokba, a szövegkörnyezetükből kiszakított részletek közlő képessége csökken: „Uram, elhagytak most mindenek. És eztán ki viszi át a szerelmet? Hová is, mely szerelemről beszélek?” (208.). Hasonló állítható a közmondások, szólások, dalrészletek beékeléséről: „addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik”, gondoltam magamban az én különútjaimról” (278.). Kissé életidegen a felesége és Marcell közötti párbeszéd lányuk születésénél: „Ugye nem bánod, hogy csak lány. Tudom, hogy fiút szeretnél volna, de csak lány. Azért még...” „Kérlek, ne szégyeníts meg. Tudod, hogy mindegy, a nótában is így: tejedet adtad vóna a lányodnak.” (361.)

A nőtípusok az én-elbeszélőhöz való viszonyukban jelennek meg, szembetűnő leegyszerűsítéssel. Sejthetjük az első fejezet elméleti felvetéseiből, hogy Marcell nem törekedik az objektivitás látszatára sem: mindaz, amit megtudunk, előítéletektől sem mentes kivonata a belső hangoknak. Az anya szapulja fiát, folyton a rendszerváltás előtti didaktikus erkölcsi sémákat erőlteti. Fiatal lánya lázad apja nézetei ellen. A feleség a megértő nő szerepét játssza, aki feltétel nélkül megérti és megbocsátja férje félrelépéseit, gondoskodásával biztonságot és egyben unalmat közvetít. A leginkább kidolgozott alak Anna, aki megromlott házassága miatt menekül a korosodó esztéta karjaiba. Bár neki lennének önálló gondolatai, mégis csak fiatal, buja testét látjuk megelevenítve: Marcell erős énjével háttérbe szorítja azokat a hangokat, amik nem férnek bele a nőkről és a női szerepekről való elképzeléseibe. Talán emiatt nem tudunk közelebb kerülni az elbeszélő szemléletéhez: nincs szüksége árnyalt bemutatásra, megelégszik saját nézeteinek és feltételezéseinek szétírásával. Ahogy szintén az árnyaltság hiányzik a családi legendáriumból és a személyes történelemből is. Ezért nem lesz a hangokból fűgahatás, ahogyan az elbeszélő szeretné. A hosszú és nehézkes mondatok megmaradnak a monotóniánál.

Többszöri újraolvasás után is úgy érezzük, a *Hangok csupán* szövege gyakran kilép a stílus, a forma, a történetalkotás által megkívánt szerkesztettség kereteiből, így egy szabad hullámvázú, néhol csapongó, kevésbé érdekfeszítő részletektől nem mentes naplójegyzetfűzér, vallomás képzetét kelti. Ha megvizsgáljuk, hogyan érti magát az éppen íródo szöveg, hasonló következtetésre juthatunk. A 283. oldalon utalás történik arra, hogy Marcell minden élményét, képzettársítását, benyomását naplóba rögzíti, „egy olyan jegyzetfűzetbe, melynek semmi köze sem a munkanaplóhoz, sem az irodalmi igényű önéletíráshoz”. Egy másik szöveghelyen saját írásainak természetéről így vall az elbeszélő: „valamennyi esztétikai írásom alá odaírtam: töredékek, töprengések, tűnődések, vázlatok, mert valamennyi írásom csupán töredék volt, egy később összeállítandó vaskos kötet morzsái, melyek évtizedes töprengéseimről és tűnődéseimről adtak számot, rólam és a tébolyban leled-

zõ világról hoztak hírt” (404–405.). Viszont más helyütt arra a felismerésre jut, „hogyminden írás: önéletírás, minden olvasás mankó másik optikából megpillantott saját életünk újraírásához” (381.). A fiktív önéletírást magunk sem zárhatjuk ki, hiszen a szerző Debrecenben él, akárcsak Marcell, maga is esztéta, kritikus, és foglalkozott többek között Musil naplójírásával is. De nem árt vigyázni a párhuzamokkal, hiszen Bálint Péter jóval igényesebb gondolkodó, mint a könyvben megjelenő Marcell.

A szöveg túláradása magyarázható az elbeszélő pedantériájával is, hiszen az esztéta az apró részleteket is gondosan átgondolja, mielőtt leírná. Szét akarja szedni identitását, elemezni az általa hallott hangokat, csak hogy ez az előadásmód árt a szöveg ritmusának: a fejezetek néhány oldal után fáradtnak tűnnek. Kétségeim vannak afelől, hogy a könyv minden szempontból sikeresen merült el az intimitás kifejezhetőségének problémáiban. Marcell vallomásai nem mindig tűnnek hitelesnek, az át- és felülírásokban, pontosításokban pedig talán éppen a legfontosabb dolgok vesznek el: a befogadó készen kapja az értelmezéseket, nem kell sokat gondolkodnia a szövegen. Ami egyébként nem válna a könyv kárára. (*Kortárs*)

CSORDÁS LÁSZLÓ

A nyelvre ráharapva

CSOBÁNKA ZSUZSA: BELÉM AZ UJJÁT

Meghökkentően nyers, a magas irodalmi közegben szokatlanul szókimondó címet adott az eddig költőként ismert Csobánka Zsuzsa első regényének – melynek felkavaró hatása persze mégis abban rejlik, amit nem mond ki: eldöntetlen marad, hova és hogyan is hatol be pontosan az a bizonyos ujj. Habár a könyvborítót is egy aktfestmény díszíti, a márványszépségű, talán túlságosan is tökéletes ívű női fenék képe már tompítja a címhez társuló Spiegelmann Laurás felhangokat, azt sejtetve, hogy a testiség értelmezése a pornográfia diskurzusában megszokott logikánál összetettebb módon zajlik a műben.

A test ugyanis a tapasztalás origópontjaként, mind az önmagunkhoz, mind a másokhoz való viszony legfontosabb tényezőjeként magasztosul fel ebben a szövegvilágban. Csobánka Zsuzsa érdeklődésének homlokterében lírikusként is az intimitásról, a testhatárokat feloldó bensőségességről való beszéd működtetése áll, s prózai munkája – melyet többek között vélhetőleg Nádas Péter és Bartis Attila epikája inspirált – szintén a kortárs irodalom eme kitüntetett, mondhatni, divatos tematikájának a bűvkörében íródott. A *Belém az ujját* főszereplői Martin és Marla, egy szerelmespár, akik úgy tartoznak össze, hogy közben még életük több más, elmúlt vagy eljövendő szerelme is helyet kap a regény lapjain. Mellettük pedig felbukkan Muterka, a fiával már-már *A nyugalom* Weér Rebekájához hasonlóan fullasztóan szoros kapcsolatot ápoló édesanyja, no meg további göcsörtös lábú öregasszonyok, kárpátaljai nagyapák, kikapós férjek, megcsalt feleségek, szomorú kur-